

Sovjetunionens sammanbrott 30 år

I mars 1985 valdes Michail Gorbajtov till generalsekreterare i Sovjetunionens Kommunistiska Parti (SUKP). Under hans ledning påbörjades försök att reformera Sovjetunionen under paroller om *glasnost* (öppenhet) och *perestrojka* (nydaning) och 1990 blev han Sovjetunionens verkställande president.

Gorbajtov möttes av hårt motstånd från konservativa element inom kommunistpartiet och försvarsmakten och dessa försökte i augusti 1991 avsätta honom genom kupp som misslyckades. Men ”Augustikuppen” medförde att Rysslands president Jeltsin stärkte sin ställning, Gorbajtov avgick som president och Sovjetunionen upplöstes, vilket banade väg för ett snabbt återupprättande av kapitalismen, som förde med sig svår ekonomisk kris, enorm arbetslöshet, etniska konflikter, krig och inbördeskrig i flera delar av det gamla riket.

Artiklarna nedan handlar om detta. De är överens om huvuddragen av historien och de katastrofala konsekvenser som sammanbrottet fick för det stora flertalet sovjetiska medborgare, men är oense om orsakerna m m.

Innehåll

Internationalen.....	1
<i>Därför var Sovjetunionens fall en katastrof.....</i>	<i>1</i>
Pepprat rödgrönt.....	4
<i>Vill du ha det som i Sovjet, va'?</i>	<i>4</i>
Proletären	6
<i>Början till slutet.....</i>	<i>6</i>
Lästips	9

Internationalen

Därför var Sovjetunionens fall en katastrof

Per Leander

Ur *Internationalen* nr 51 (21/12) 2021

En Leninstaty plockas bort i Vilnius efter att den tidigare sovjetrepubliken Litauen förklarar sig självständigt 1991.

Det är nu 30 år sedan Sovjetunionens upplösning den 26 december 1991, då den röda flaggan halades i Kreml och ersattes med den ryska trikoloren och de 15 sovjetrepublikerna blev självständiga stater. Men har världen blivit bättre efter att det som Ronald Reagan kallade för ”ondskans imperium” upphörde att existera? Vi har fått lära oss att Sovjetunionens fall var en seger för demokratin, och självklart var det bra att det stalinistiska förtryckarsystemet upphörde att existera. Men väldigt få före detta sovjetrepubliker kan idag kallas för demokratier.

Själva beslutet att upplösa unionen togs i största hemlighet den 8 december 1991 av tre personer: Boris Jeltsin, Leonid Kravtjuk och Stanislav Sjusjkevitj, ledarna för de ryska, ukrainska och vitryska sovjetrepublikerna. Det skedde bakom ryggen på unionens president Michail Gorbatsjov och gick helt emot den folkomröstning som hållits i mars samma år, i vilken en överväldigande majoritet – 78 procent – av sovjetmedborgarna hade röstat för att bevara Sovjetunionen. De baltiska staterna, som ville ha självständighet, hade fått det redan i september.

Den verkliga demokratiseringen av Sovjetunionen påbörjades under Michail Gorbatsjovs styre på 1980-talet, med hans vision om ”glasnost” (öppenhet) och ”perestrojka” (ombyggnad). Det innebar en tidigare aldrig skådad frihet i debatt och framväxten av ett starkt civilsamhälle. Men Michail Gorbatsjovs ryske efterträdare Boris Jeltsin satte stopp för denna demokratiska utveckling med sin blodiga statskupp 1993, då han lät stridsvagnar skjuta sönder parlamentet för att kunna driva igenom sin nyliberala chockterapi mot folkets vilja. Den nya konstitution som Jeltsin därefter antog gav presidenten enorm makt, vilket fördes vidare till Jeltsins politiska arvtagare Vladimir Putin, som också har förfinat Jeltsins metoder att behålla makten genom valfusk och förföljelser av oppositionen.

Michail Gorbatsjov.

Om Ryssland idag bara är en skendemokrati så har många andra forna sovjetrepubliker, som Uzbekistan, Kazakstan och Turkmenistan, inte ens försökt att hålla skenet av demokrati uppe. De övergick omedelbart till att bli brutala diktaturer styrda av envåldshärskare med medeltida metoder. I princip är det bara de tre baltiska staterna Estland, Lettland och Litauen, som går att beskriva som någorlunda demokratiska av de forna sovjetrepublikerna, även om också dessa länder har problem, bland annat i form av diskriminering av den ryska minoritet som blev efter Sovjets fall.

Lyckligtvis ledde Sovjetunionens upplösning inte till något långdraget och blodigt inbördeskrig som i Jugoslavien. Men ett tiotal mindre krig och politiska eller etniska konflikter har de senaste 30 åren skördat mer än hundratusen liv, som i striderna mellan Armenien och Azerbajdzjan, Moldavien och Transnistrien, kriget i den ryska utbrytarrepubliken Tjetjenien, samt de georgiska utbrytarrepublikerna Sydossetien och Abchazien. Den nu pågående konflikten i och runt Ukraina måste också ses som en konsekvens av Sovjetunionens upplösning, vilket kom att ställa folkgrupper mot varandra och få tidigare gränsdragningar att ifrågasättas.

Från 1989 till 1999 minskade Rysslands BNP med 43–49 procent. I de flesta andra forna sovjetrepublikerna var minskningen ännu större. Kapitalismens införande genom chockterapi ledde till att befolkningen drabbades oerhört hårt av arbetslöshet och fattigdom, samtidigt som det sociala skyddsnät som funnits på sovjettiden försvann. Kriminaliteten och korruptionen sköt i höjden, medan klassklyftorna gapade enorma mellan den lilla klick affärsmän som lyckades berika sig på privatiseringarna och det stora folkflertalet vars levnadsstandard sjönk. I många forna sovjetrepubliker som Moldavien, Ukraina, Armenien och Tadzjikistan, är levnadsstandarden idag fortfarande lägre än 1989.

Med den sociala misär som följde på Sovjetunionens fall sjönk också medellivslängden dramatiskt från att 1985 ha legat på 71,4 år i Ryssland, till att vid millennieskiftet ha sjunkit till under 60 år. Alkoholism och drogberoende nådde tidigare aldrig skådade nivåer, och sjukdomar som tuberkulos och HIV/AIDS spred sig explosionsartat. Enligt WHO är Ryssland idag den globala HIV-epidemins epicentrum med över en miljon smittade. Situationen är värre än i Afrika, och till skillnad från i västvärlden är det få i Ryssland som får tillgång till bromsmediciner. Vi har också sett hur den aktuella coronapandemin drabbade Ryssland

hårdare än många andra länder. Enligt officiella siffror från mitten av december 2021 har nu nära 300 000 ryssar dött i covid, men mörkertalet tros vara enormt.

Boris Jeltsin återinförde kapitalismen genom skoningslös chockterapi.

De flesta forna sovjetrepubliker har upplevt en dramatisk befolkningsminskning. Bara i Ryssland minskade befolkningen med fem miljoner från 1990 till 2010, och detta trots att 10–12 miljoner etniska ryssar flyttade in till Ryssland från de andra sovjetrepublikerna under samma period. Ukrainas befolkning har sedan Sovjets fall minskat med tio miljoner – från 52 till 42 miljoner invånare – till följd av massutvandring och hög mortalitet. Även de baltiska staterna, som brukar beskrivas som de mer lyckade exemplen på fredlig och demokratisk utveckling bland före detta sovjetstater, lider av ett enormt problem med minskande befolkning till följd av utvandring och låg nativitet.

Utöver de demografiska, sociala och ekonomiska problemen, har även bildningsnivån sjunkit sedan Sovjetunionens fall. Utbildningsväsendet har kommersialiserats och slagits sönder. De som trots allt lyckas få en bra utbildning lämnar ofta sina hemländer för bättre betalda jobb i Väst, vilket orsakar så kallad ”brain drain”. Vetenskap har ersatts med religiositet. Från att ha varit en av världens mest bokläsande nationer, saknar många miljonstäder runtom i forna Sovjet nu både bokhandlar och bibliotek. Kulturinstitutioner har lagts ner och klassisk konst, teater och musik lockar allt mindre publik.

Istället härskar nu nationalism och främlingsfientlighet i vad som för 30 år sedan var en mångkulturell och mång-etnisk nationsbildning. I Ryssland är högerextremt våld mot minoriteter vardag. Putin reser nya statyer över gamla tsarer som 1917 års revolution hade förpassat till historiens skräphög. I Ukraina har utvecklingen de senaste åren lett till framväxten av fascistiska paramilitära grupper som blivit en del av statsapparaten och vars ideologi har kommit att dominera den offentliga diskursen. I Lettland och Estland saknar nära en femtedel av befolkningen medborgerliga rättigheter på grund av sin etnicitet.

Många förknippar Sovjetunionen med Stalins terror och Gulags fångläger, men hur fruktansvärt detta kapitel i den sovjetiska historien än var, så upphörde det värsta förtrycket efter Stalins död 1953. De ryssar och andra före detta sovjetmedborgare som nostalgiskt ser tillbaka på Sovjettiden tänker istället på de positiva aspekter av Sovjetunionen, som en fungerande välfärdsstat, arbete och bostäder åt alla, ett blomstrande kulturliv, utbildningsmöjligheter och högteknologiska framsteg som bland annat ledde till att sovjetmänniskan blev först i

rymden 1961. Även om den illa skötta planekonomin fokuserade på storskalighet och det rådde brist på vardagsprodukter, så var det ingen som svält, och väntetiden för en sovjetisk lägenhet var när det begav sig nog betydligt kortare än bostadsköerna i svenska storstäder på 2020-talet.

Nu har alltså 30 år gått sedan Sovjetunionens fall, vilket enligt den borgerliga filosofen Francis Fukuyama skulle hyllas som ”slutet på historien”, i den meningen att den liberala demokratin och marknadsekonomin ansågs ha segrat och att det inte längre fanns någon ideologi som utmanade denna världsordning. Socialdemokratin anpassade sig snabbt. I många länder som Sverige och Storbritannien med Tony Blair, var det de socialdemokratiska partierna själva som lät genomföra massiva nyliberala nedskärningar och påbörja avvecklingen av välfärdsstaten. Nyliberalismen blev som en ny totalitär ideologi som inte fick ifrågasättas, och genomsyrade snart allt, från kultur och media till universitetens forskning och sjukvårdens New Public Management. Samtidigt som de sociala rättigheter som tagit arbetarklassen generationer av kamp att vinna började vridas tillbaka.

Men Francis Fukuyama hade fel. I ett större historiskt sammanhang är 30 år ingenting, och historiker kommer att se tillbaka på Sovjets fall, inte som demokratins seger, utan som den reaktionära högerens triumf. I land efter land är högerpopulistiska och rent fascistiska krafter på frammarsch. Det står nu klart att även nyliberalismen har gjort bankrutt och nått vägs ände. Demokratin är hotad i de länder där den tidigare ansågs starkast förankrad, inte bara i Östeuropa och forna Sovjet, utan också i västvärlden som i USA, där Donald Trump kanske bara var en förvarning om värre saker som kan komma.

Eftersom Sovjetunionen inte längre existerar, vänstern har slutat vara revolutionär, och socialdemokratin i alla länder har gett upp att vara socialistisk, finns det inte längre någon kraft som kan stå emot denna utveckling. Ingen vill ha stalinismen tillbaka, men vi måste inse och erkänna att Sovjetunionens fall var en katastrof. Inte i första hand geopolitiskt – så som Putin har sagt i ett ökänt citat – utan framför allt socialt, ekonomiskt och kulturellt. Sovjetunionens upplösning ledde inte till mer demokrati, säkerhet eller rättvisa. Tvärtom blev situationen värre i de flesta forna sovjetrepublikerna, och nu ser vi samma utveckling sprida sig i resten av världen.

Pepprat rödgrönt

Vill du ha det som i Sovjet, va´?

Anders Fraurud

Pepprat rödgrönt 26/12 2021

För oss som var politiskt aktiva på vänsterkanten under 1970- och 80-talet var det vanligt att mötas av frågan: "Vill du ha det som i Sovjet va?" **Det ville vi ju inte.** Åtminstone inte de flesta av oss. En ganska stor del av den svenska "68-generationen" ville inte det för att de gjorde ett annat val. De hade istället valt ett annat land i öst att se upp till: Kina. De gjorde i stort sett om samma misstag som den äldre kommunist-generationen med att okritiskt följa ett odemokratiskt ledarskikt långt borta. Men de flesta av oss andra som inte var "maoister" ville ju inte heller "ha det som i Sovjet". Och även om Vänsterpartiets föregångare hade problem med sin historiska anknytning till Sovjet så påbörjades en brytning under partiledaren C H Hermansson på 1960-talet. Han hade till exempel en hedervärd roll i förhållande till såväl Pragvåren 1968 som till Sovjets ockupation av dåvarande Tjeckoslovakien. Och de verkligt Sovjetrogna inom vänstern bröt sig också ur 1977, bildade APK (numera SKP) och påbörjade en ökenvandring. Men visst fanns det ändå band kvar i dåvarande VPK. När upproret med fackföreningsrörelsen Solidaritet i Polen pågick i början av 1980-talet fördömde visserligen partiledaren Lars Werner undantagstillståndet, men samtidigt upprätthölls förbindelserna med det styrande kommunistpartiet. Men de band som fanns fortsatte ändå att töjas och sprack efterhand ända tills det inte ens längre fanns något Sovjetimperium att ha några band till.

Idag den 26 december 2021 är det exakt 30 år sedan Sovjetunionen upplöstes 1991. Jag påminns om detta av en återpublicerad artikel i veckotidningen *Internationalen* skriven av journalisten Per Leander (återges ovan). Frågan om vi "ville ha det som i Sovjet" var ju en fråga som alla vi som var på "vänstersidan" var tvungna att förhålla oss till. Numera är den inte så vanlig av naturliga skäl, även om jag hört en del äldre stötar som ilsket skrikit om Ryssland även numera, då jag delat något blad på stan.

Det system som utvecklades i Sovjetunionen, framförallt under Stalin, var fruktansvärt. Det var inte bara diktatoriskt förtryckande och innebar döden för ofattbart många människor (även ett mycket stort antal medlemmar i kommunistpartiet) det var också ett system där en nytt privilegierat byråkratiskt skikt hade fördelar på ett sätt som var ett hån mot socialistiska rättvisetankar. Detta är sant och viktigt att inte glömma speciellt för alla som önskar alternativ till kapitalismen.

Men precis som med många andra saker så är det också en bitter erfarenhet att många saker som vi trodde var illa nog faktiskt kunde bli ännu värre. Eller som muntergöken Bob Dylan uttryckt det i en sång: "When you think that you've lost everything, you find out you can always lose a little more".¹ För att du ska förstå vad jag menar:

- kunde vi tro att ett utträde ur EU (som vi var mot) skulle upplevas som något annat än en seger (tänk Brexit)?
- Kunde vi föreställa oss att en typ som Trump skulle kunna bli president i USA?

Och frågan när det gäller det Sovjet, som vi alltså var emot, är på samma sätt: **blev det inte faktiskt ännu värre i Sovjet efter dess upplösning?**

Per Leander svarar i sin artikel definitivt ja på den frågan och kallar Sovjetunionens fall för en katastrof. Han påpekar att beslutet om att upplösa Sovjetunionen togs bakom ryggen på den dåvarande presidenten Gorbatsjov. Att det togs av Jeltsin och ledarna för de ukrainska och vitryska sovjetrepublikerna i motsättning till en folkomröstning där 78 % av sovjetmedborgarna röstade FÖR att bevara Sovjetunionen.

Leander menar också att:

Den överväldigande mängden artiklar och böcker utgörs av diletantisk journalistik, av Den verkliga demokratiseringen av Sovjetunionen och Ryssland påbörjades under Gorbatsjovs styre på

¹ Dylan: Tryin' To Get To Heaven (before they close the door) på *Time Out Of Mind* 1997

1980-talet och innebar en tidigare aldrig skådad frihet i debatt och framväxten av ett starkt civilsamhälle. Jeltsin satte stopp för denna utveckling med sin blodiga statskupp 1993, då han lät stridsvagnar spränga sönder parlamentet för att kunna driva igenom sin nyliberala chockterapi mot folkets vilja.

Leander visar på att varken demokrati eller levnadsförhållanden utvecklades i Ryssland eller de nya republikerna. Han beskriver också varför ryssar ser tillbaka med nostalgisk blick på Sovjet efter Stalin och ger en mer nyanserad bild av livet i 1960- och 70-talets Sovjetunionen.

Proletären

Början till slutet

Anders Carlsson

Proletären 26 december 2021

Sovjetunionens förste och siste president Michail Gorbatjov avgick den 26 december 1991. En knapp vecka senare – den 31 december – bomrades de sista sovjetinstitutionerna igen. Sovjetunionen fanns inte längre.

Gorbatjovs avgång var bara dödskyssen. Själva dödsprocessen var mer långvarig. Med start den 24 augusti 1991. Det var då en liten grupp grånade kuppmaakare för någon dag avsatte Gorbatjov i ett misslyckat försök att gripa makten i Kreml.

Kuppen i sig spelade inte stor roll. Den var närmast operettlik. Mer avgörande var att Ukrainas president Leonid Kravtjuk och Rysslands president Boris Jeltsin tog kuppen till intäkt för att utropa sina respektive republiker som självständiga från Sovjetunionen. I Ukrainas fall skedde det självaste kuppdagen den 24 augusti och i Rysslands fall dagen därpå. I ett pärlband av utträden följde sedan flertalet övriga sovjetrepubliker.

Michail Gorbatjov behöll sin presidenttitel några månader till. Men hösten 1991 var han president över ingenting.

Proletären kommenterade kuppen och dess eftermäle i nr 37 1991. Under rubriken: *Ett hundslagsmål om den statliga egendomen*. Enligt vår analys bevittnade vi ett kvalitativt omslag i den sovjetiska utvecklingen, där den tidigare sovjetiska byråkratin ömsade skinn till kapitalistisk bourgeoisie. Varvid byråkratins olika delar gjorde vad de kunde för att roffa åt sig för egen del.

Det var en framsynt analys som bekräftades med råge det följande årtiondet. Som vi strax ska ta en rask promenad genom. Men låt oss först stanna ett ögonblick vid ödesåret 1991.

I mars 1991 genomfördes en folkomröstning om Sovjetunionens vara eller inte vara. Omröstningen bojkottades av sex mindre republiker – Estland, Lettland, Litauen, Georgien, Armenien och Moldavien – men i resterande nio republiker, som samlade över 90 procent av Sovjetunionens befolkning, var valdeltagandet högt och resultatet massivt. 77,8 procent av de deltagande sovjetmedborgarna röstade för Sovjetunionen.

I Ryssland var motsvarande siffra 73,0 procent och i Ukraina 83,5 procent. Rysslands president Boris Jeltsin och Ukrainas dito Leonid Kravtjuk hade inte sina folk bakom sig när de ett halvår senare utropade sina respektive länder som självständiga.

Valresultatet innebar inte att sovjetmedborgarna var okritiska till utvecklingen i Sovjetunionen. ”Gorbatjovs glasnost gav oss rätt att klaga och hans perestrojka gav oss något att klaga på”, löd ett populärt skämt året 1991.

Som de flesta goda skämt innehåller detta en stor portion allvar. För 1991 innebar sannerligen inga sötebrödsdagar för sovjetmedborgarna. Detta år kollapsade sovjetekonomin med ett BNP-fall på 12,8 procent och med ett lika stort fall i konsumtionen.

Det påstås ibland att det var den socialistiska planekonomin som kollapsade, men så var det inte. Planekonomin presterade utmärkt från 1929 till 1975, faktiskt betydligt bättre än dåtidens kapitalistiska ekonomier.

I slutet på 1970-talet skedde en kraftig inbromsning. Ett system som var konstruerat för 1930-talets forcerade industrialisering, för kol, stål och cement, skrek efter reformer. Men de kom aldrig under Brezjnev-erans närmast letargiska ”låt allt förbli som det är”. Ändå växte sovjetekonomin ända fram till 1989, om än i betydligt mer blygsamma tal.

Kollapsen kom först 1990-91, då Michail Gorbatjovs marknadsekonomiska reformer – perestrojkan – upphävt kärnan i det planekonomiska systemet, samtidigt som den eftersträvade marknadsekonomin bara fanns som en dysfunktionell tankefigur. Det gav en situation där ingenting fungerade. Butikshyllorna gapade tomma när varor stals och hamnade på svarta börsen eller när livsmedel ruttnade i lagerlokalerna i brist på transporter.

Den sovjetiska ekonomin kollapsade inte för att den var socialistisk, utan för att den inte längre var socialistisk.

Den sovjetiska ekonomin kollapsade inte för att den var socialistisk, utan för att den inte längre var socialistisk.

Hur mådde då sovjetmedborgarna i Sovjetunionens skymning? Så här 30 år senare frodas en utbredd sovjetnostalgi i inte minst Ryssland, gödslad av kapitalismens destruktiva framfart. Men det rätta svaret är nog sisådär.

Många ryssar minns den stagnerande Brezjnev-eran som ”den gamla goda tiden”. Det finns fog för det. De nästan två årtiondena under Leonid Brezjnevs styre (1964-1982) utmärker sig genom minskade inkomstklyftor och ett ökat utbud av konsumtionsvaror. Lägg därtill ett väl utbyggt välfärdssystem, full sysselsättning, ett billigt boende och ett rikt kulturutbud och de flesta sovjetmedborgare hade det ganska bra.

Det finns som bekant index för nästan allt, också för hur människor i olika länder mår. Detta index förkortas PQLI, efter engelskans Physical Quality of Life Index. 1986 använde forskarna Shirley Ceresto och Howard Waitzkin detta index för att jämföra livskvaliteten i kapitalistiska och socialistiska länder. De kom fram till att socialistiska länder sammantaget uppvisar ett bättre PQLI än kapitalistiska länder på samma utvecklingsnivå. Med särskild fördel för socialistiska länder på medelinkomstnivå, där Sovjetunionen var placerad. Jämförelsen visade att sovjetmedborgarnas livskvalitet i avgörande delar var bättre än den som tillkom medborgarna i de rikaste kapitalistiska länderna, detta för att välfärden var mer jämlikt fördelad.

Ändå var sovjetmedborgarna inte nöjda. Under Brezjnev-åren tilltog alkoholmissbruket i en förfärande grad och en social apati bredde ut sig i samhället.

Kontrasten till 1930-talets sociala entusiasm är slående. Då kallades arbetarklassen till fronten för att bygga socialismen och trots hårda levnadsvillkor slöt flertalet arbetare upp. I förvisning om att den kollektiva insatsen i ett löftesrikt samhällsprojekt skulle leda till bättre liv framöver. Arbetarklassen var behövd.

Under Brezjnev-årens ”mogna” socialism utgick inte längre några kallelser. Den alltmer byråkratiserade stats- och partiledningen satt nöjda med sakernas tillstånd och hade inget behov av social mobilisering. Arbetarklassen förvisades till åskådarläktaren som passiv mottagare av den mogna socialismens gåvor. Arbetarklassen var inte längre behövd.

Ovanstående är naturligtvis en förenklad bild av ett komplext förhållande, där också andra faktorer spelar in, som ett demokratiskt underskott. Men ett är klart. Det var inte ett utbrett folkligt missnöje som drev fram Sovjetunionens upplösning. Sovjetiska arbetare satt med få undantag nöjda med den mogna socialismen, trots alla dess brister.

Men när andra krafter satte kurs mot kapitalistisk kontrarevolution satt arbetarklassen kvar på åskådarläktaren, utan kraft, medvetenhet och organisation att bjuda motstånd. Samma arbetarklass som byggde socialismen var 1991 oförmögen att försvara den. Detta är den ryska revolutionens stora tragedi.

I sina memoarer klagar Michail Gorbatjov sida upp och sida ner över det motstånd hans ekonomiska reformer – perestrojkan – mötte i stats- och partiapparat. Vilket säkert är befogat. Det fanns driftiga partimedlemmar och statstjänstemän som började sin kapitalistiska bana redan under sovjettiden, bland dem många av dagens superrika oligarker. Men flertalet byråkrater satt hyggligt nöjda med sin lott, trots att den inte var överdådig, och de var inte beredda att riskera det de hade på några marknadsekonomiska äventyr.

Här skedde en avgörande vändning i mars 1990. Fram till dess gällde paragraf 6 i Breznev-författningen från 1977, den som gav Sovjetunionens Kommunistiska Parti, SUKP, grundlagsenlig rätt att styra över sovjetstaten. Denna paragraf konserverade byråkratiseringen av SUKP, som fick fritt utlopp i början på 1950-talet. Allsköns karriärister sökte sig till partiet av ekonomiska bekvämlighetsskäl, inte för att de var eller uppfattade sig som kommunister. ”Självklart är jag partimedlem, men jag är inte kommunist”, löd en frekvent kommentar under Breznev-åren.

Gorbatjov motsatte sig till att börja med ett avskaffande av paragraf 6, men när han fick nog av motståndet mot perestrojkan gick han till angrepp mot det parti han var generalsekreterare för. Angreppet inleddes redan i september 1988, då Gorbatjov annonserade en nedskärning av den lokala partiapparaten med 900.000 tjänster, en formlig slakt som några månader senare följdes av en dryg halvering av den centrala apparaten.

När inte ens den medicinen bet tog Gorbatjov steget fullt ut. Den 15 mars 1990 lät han utropa sig själv till verkställande president, en funktion som dittills aldrig existerat i Sovjetunionen. I ett av de första presidentdekreten avskaffade han sedan paragraf 6.

När falluckan öppnades vidtog nomenklaturans medlemmar mått och steg för att rädda sig själva.

När paragraf 6 avskaffades räknade SUKP in 19 miljoner medlemmar. Av dem tillhörde 800.000 individer den privilegierade eliten, i sovjetsammanhanget benämnd nomenklaturan. I denna elit fanns höga tjänstemän i stat och parti, men också höga militärer och direktörer för statliga företag.

Vad skulle medlemmarna av nomenklaturan ta sig till när deras ställningar inte längre garanterades av paragraf 6? De hade trygga men inte särskilt glamorösa liv, men nu öppnade sig falluckan under dem.

I en text från 1991 konstaterar sovjetforskaren Jerry F Hough att flertalet sovjetiska administratörer levde under jämförelsevis påvra förhållanden, de bodde enkelt och körde på sin höjd en skraltig Lada.

”Tjänstemän med en sådan organisatorisk-administrativ förmåga skulle klara sig mycket bättre i ett västeuropeiskt system – och de vet om det”, skriver Hough.

Just så. När falluckan öppnades vidtog nomenklaturans medlemmar mått och steg för att rädda sig själva. Vilket gav det hundslagsmål om den statliga egendomen som Proletären

skrev om redan 1991. Det gällde att roffa åt sig så mycket som möjligt för egen del när kursen sattes mot att återupprätta kapitalismen.

Det finns facit på resultatet. 1992-1993 undersökte sociologen Olga Krysjtanovskaja de hundra rikaste kapitalisterna i Boris Jeltsins nya Ryssland med fokus på deras bakgrund. Undersökningen visade att 77 av dem hade bakgrund i olika delar av den sovjetiska eliten. Där finns funktionärer från ungdomsförbundet Komsomol, som oligarken Michail Chodrovskij, som började sin kapitalistiska bana redan 1988. Och där finns direktörer för statliga företag, som AutoVaz-chefen Vladimir Kaddanikov, som redan 1990 vidtog åtgärder för att omvandla detta gigantiska företag till privat egendom. Och som lyckades med konststycket.

Det som utspelades sig i Sovjetunionen åren 1990-91, det som kröntes med unionens upplösning i dagarna för 30 år sedan, var en kontrarevolution ovanifrån, där delar av den sovjetiska elitbyråkratin omvandlade sig själv till kapitalistisk borgarklass. Med förfärande resultat för den stora majoriteten av sovjetmedborgare, som våren 1991 röstade för Sovjetunionen.

Den stora tragedin i skeendet är att den sovjetiska arbetarklassen satt kvar på åskådarläktaren, utan kraft och utan medvetenhet nog att försvara den socialism den varit med om att bygga upp. Trots alla skavanker var också den mogna socialismen värd att försvara.

Lästips

Ernest Mandel: [Michail Gorbatsjovs oundvikliga fall](#) (1992)

Boris Kagarlitskij: [Ryssland efter Sovjets sammanbrott: Från kris till katastrof](#) (1995)

För en utmärkt redogörelse för krisen då Sovjetunionen bröt samman och kapitalismen återupprättades, se den ryske historikern Roy Medvedevs bok *Kapitalism i Ryssland?* (Stockholm 1999).

